

a szerző. Van-e valami mélyebb, átfogó emberi sajátosság, amely a rokonság jelenségét (ha az nem a biológiai leszármazáson alapul) általánossá teszi az emberi közösségekben. Sahlins a „kölcsonös létezésre” (*mutuality of being*) való képességet tekinti ilyen sajátosságnak. Vagyis azt az emberi képességet, hogy önmagát nemcsak különálló egzisztenciaként képes szemlélni hanem egy közösség részeként, amelyben az emberek egy csoportjának egzisztenciája nem választható el a sajátjától. Tomasello ezt a képességet nevezi „megosztott intencionalitásnak”. Tomasello kísérletei azt mutatják, hogy az emberek egymást már kilenc hónapos koruktól intencionális és racionális lényként kezelve egy közös interszubjektív térben élik meg és fogják fel a világot. Ugyan az állatok is sokféleképpen képesek egymással együttműködni, de nem képesek megosztani a személyiségüket másokkal. Sahlins – Tomasello gondolatmenetét követve – azt állítja, hogy a „kölcsonös létezés” – vagyis amikor egy ember azt éli meg, hogy egy másik ember létezésének a része az övé is – a megosztott intencionalításra való képességéből adódik, és nem abból, hogy az ember a leszármazás jelenségét kulturálisan értelmezi. A rokonság tehát a „kölcsonös létezés” egy olyan formája, amelyet az egyes társadalmak más és más eszközökkel szabályoznak – és tartanak az egyes emberek számára átlátható, megélhető keretek között. Sahlins számára éppen ezért nem biológiai – hanem kizárólag kulturális jelenség a rokonság, vagyis a „kölcsonös létezés” társadalmakként eltérő módon szabályozott rendszere.

A könyv két részből áll, az első (a kötet kétharmadát kitevő) fejezet „*What Kinship Is – Culture*” 2011-ben a *Journal of the Royal Anthropological Institute* számaiban két részben jelent meg. a második „*What Kinship Is Not – Biology*” pedig a könyv számára íródott. Sahlins gondolatmenete és érvelése ezért már korábbról is ismert volt a nemzetközi antropológia legfontosabb műhelyeiben, és a kötet megjelenése rendkívül széles körű és termékenyítő jellegű vitát hozott tudományunk életébe.

Competing Eyes. Visual Encounters With Alterity in Central and Eastern Europe. Edited by Dagnosław Demski – Ildikó Sz. Kristóf – Kamila Baraniecka-Olszewska. Budapest, L’Harmattan. 2013. 546 p.

Mikos Éva

A „versengő tekintetek” egyszerre sejtelmes és sokat mondó címmel megjelent kötet a *máság* élmény vizuális megjelenítését tárgyalja közép-, kelet- és dél-európai példákon. A dolgozatok a reális ábrázolás szándékával készült könyv- és folyóirat-*illusztrációkat*, főként grafikákat, továbbá a sajtó-, stúdió-, kommerciális, valamint néprajzi fényképeket, illetve a szatirikus ábrázolást célzó *karikatúrákat* elemzik abból a szempontból, hogy rajtuk a saját kultúra reprezentációinak, valamint a másokról alkotott elképzeléseknek milyen *ikonográfiai* sajátosságai, *sztereotip* megnyilvánulásai figyelhetők meg. A tárgyalt kötet egy két évvel korábban megkezdett sorozat második darabja. Az első, varsói konferencia tanulmányai *Images of the Other in Ethnic Caricatures of Central and Eastern Europe* címmel jelentek meg (Warsaw, 2010). A lengyel-magyar együttműködésben létrehozott eszmecsereének ezúttal Budapest, illetve az MTA BTK Néprajztudomány Intézete adott otthont. A 22 résztvevő 12 államot képviselt.

A kötet gondolatisága sokszerzős tanulmánykötetek, konferencia-kiadványok esetében szokatlan egységet mutat. Bár szinte kivétel nélkül esettanulmányok, néhány kulcsfogalom köré épülnek. Középpontba az ikonográfia, valamint a sztereotípiák problémája áll, legkiemeltebben az egyik szerkesztő, egyúttal fölvezető előadást tartó Sz. Kristóf Ildikó munkájában (40–66.). Tematikusan a dolgozatokat két csoportra oszthatjuk: a *békés találkozásokat*, illetve a *konfliktushelyzeteket* elemző munkákra. Előbbiek kapcsán néhány további kulcsfogalmat is érdemes felsorolni, mint amilyen az *orientalizmus*, a *nemzet*, a *romanticizmus* fogalmai, illetve a *folklorizmus*.

Az első bemutatandó tematikus csoport némileg eltér az átlagtól, hiszen az európai ember távoli kontinensek őslakosságával kapcsolatos korabeli elképzeléseiről szól. Sz. Kristóf Ildikó tanulmányában egy 19. században nagyon népszerű, sok nyelvre lefordított német természettörténeti tankönyvről, Georg Christian Raff munkájáról olvashatunk. Kicsindi Edina a 19. századi magyar élclapok színes bőré szereplőit, illetve ábrázolásuk sajátos, belpolitikai kontextusát elemzi (352–372.).

Az orientalizmus kérdését főként a délszláv területek vizuális anyagát elemző szerzők tárgyalják, ott is elsősorban a nemzetépítéssel összefüggésben. Anelia Kassabova (112–139.), valamint Ana Djordjević (140–168.) a korabeli fotókultúrának a nemzeti önkép megteremtésében játszott szerepét vizsgálja, azt a folyamatot, amelyben a modern nemzeteszmé és a történelmi múlt konfliktusából, az orientalizmus, a romanticizmus, illetve a folklorizmus hármasságából megteremtődik az új bolgár és szerb nemzeteszmé. Székely Miklós hasonló megfigyeléseket tesz a 19–20. század fordulójának világkiállítási magyar pavilonjait elemezve (190–211.). A magyarságszimbólumok használatában épp úgy jellemző a sajátosan értelmezett „keletiség”, mint a folklór elemek kitüntetett használata.

A nemzet 19. századi eszméjének tárgyiasításához és terjesztéséhez olykor a lokalitás fogalmára is szükség volt. Bizonyos tájegységek életmódja, külsőségei akár egy egész nyelvközség önazonosságának részévé is válhatnak. Így történt ez a lengyelországi huculok esetében is, akikről Joanna Bartuszek alapos elemzése tájékoztat (230–249.). Vékony szálon ide kapcsolódik Katalina Šrimpf szlovéniai rátótiadákról írott dolgozata is (516–531.). A metonimikus nemzetépítés mellett megjelenik a kötetben a kontrasztos vagy kirekesztő típus is, amelyben a másikkal való szembeállítás teremt meg az önértelmezés kereteit. Ez Közép-Európában legegyszerűbben az együtt élő nyelvi, etnikai vagy vallási kisebbségekkel való szembeállítással volt elérhető. Ezért a kortárs karikatúrák egyik leggyakoribb szereplője a szinte minden európai államban jelen levő kisebbség, a zsidóság. A jelenleg kiváló esettanulmányok egész sorában kerül megvilágításra: szlovákiai anyag alapján Miroslav Szabó (212–229.), román anyag alapján pedig Florin-Aron Pădurean elemzéséből (488–514.). A szlovák szerzőpár, Krekovičová és Panczová a korabeli szlovák és magyar élclapok zsidóságról kialakult képét bemutatva rávilágít a 19. század végi Magyarország nemzetiségi és asszimilációs politikájának számos ellentmondására (462–487.). A zsidóság másságával való találkozás nagyon érdekes egy olyan országban, ahol e népcsoport – hosszú kihagyás után – csak a vizsgált korszakban, a 19. században jelent meg. Anna M. Rosner remek írásából (392–417.), amely londoni lapok karikatúrái alapján készült, az angol-zsidó viszony mellett az angliai zsidóság 19. századi társadalmi mobilitásáról is áttekintést kapunk. A kirekesztő nemzetépítésre hoz példát egy másik nagyszerű munka, Gundega Gailīte dolgozata is (170–187.), amely a litvánok nemzeti öntudatra ébredéséről szól.

Jelentős csoportot képviselnek a kötetben *háborús konfliktusok* idejében keletkezett illusztrációk és karikatúrák elemzései, amelyek az ellenségképek sztereotip elemekeit, ábrázolásuk ikonográfiai hagyományait mutatják be. Alexander Kozintsev (252–277.) tanulmánya a krími háború európai visszhangját elemzi. A balkáni „puskaporos hordó” a témája Tamás Ágnes munkájának (274–302.), aki a háborús karikatúrák stílusát, az ellenségkép ikonográfiai gyakorlatát tárja az olvasó elé, korabeli osztrák és magyar élclapok alapján. A Balkánról szól egy bolgár szerző, Dobrinka Parusheva munkája is (418–475.), akinél ismét a bolgár-orosz viszony kerül középpontba. A konfliktusokat külső nézőpontból szemléli Magdalena Żakowska (304–329.), aki svájci és német lapok karikatúrái segítségével az oroszokról kialakult elképzelésekre kíváncsi az orosz-török háború, valamint a balkáni háborúk idején. Az ötletes munka azt is igyekszik megállapítani, hogy a sztereotípiák mennyiben különböznek a szövetségi kötelékben lévő Németország, illetve a katonai függetlenségét legfontosabb nemzeti értéknek tartó Svájc esetében, továbbá a háborús konfliktusok idején hogyan durvul

el a német élclapok hangneme, s mennyiben őrzik a svájci lapok megszokott kiegyensúlyozottságukat. Egy szóval, a másiktól kialakított sztereotípiák hogyan használhatók önértelmezés céljaira. Petř Karliček a szudétánémet élclapok képanyagát elemmezve a két háború közti időszakba kalauzol (330–349.), tanulmányában a fasizálódó, majd háborút provokáló Németország és a csehországi németiség viszonyában beálló változásokat követi nyomon.

Két tanulmányban a *nemi szerepek*, a társadalmi nem reprezentációja is helyet kapott. Az amerikai Karla Huebner a dolgozó, emancipált nő születését követi nyomon a frissen önállósodó két világháború közti Csehország képes magazinjain (440–460.). Barbara Derler osztrák kutatónő írása (374–391.) boszniai muzulmán nők ábrázolásának századfordulós gyakorlatáról szól. Köztudott, hogy az Iszlám tiltja az emberábrázolást, a nők számára pedig előírja fejük, arcuk és testük nagy részének eltakarását. A századforduló multikulturális, erős osztrák befolyás alatt álló szarajevói polgársága a sok száz éves török uralom után intenzíven keresi identitását, „kelet és nyugat közt”, az oszmán hagyományok és a nyugati műveltség között lavírozva igyekszik saját bosnyákságra rátalálni. Ennek a folyamatnak lenyomata a korszakban alakuló fotográfiai hagyomány, a kereskedelmi forgalomban árusított *képeslapok*, valamint a magánhasználatra szánt *családi és portréfotók*, amelyek ábrázolásmódja az orientalizmus, a historizmus, és a folklorizmus keveréke. A tanulmány azt is bemutatja, hogy a fotográfusok, akik e sokféle igénynek és elvárásnak egyszerre kellett megfeleljenek, milyen kiskapukat kínáltak egy muzulmán közösség számára a személyiség megjelenítésére.

A kötetnek van néhány olyan tanulmánya is, amelyek a kötet kulcsfogalmain átívelő, általános megállapításokat tesznek. Dagnoslaw Demski 19. századi lengyel karikatúrákat elemezve a humor és a civilizáció, a humor és a konfliktus-kezelés összefüggéseiről tesz néhány fontos megállapítást, mindennek társadalomtörténeti aspektusaira is figyelemmel (68–98.). A finnek és magyarok egymás megismerésére tett egyik korai kísérletét elemzi a finn Anssi Halmesvirta tanulmánya egy 19. századi utazó, Antti Jalava könyvén keresztül (100–111.). Halmesvirta az előítéletek működésképtelenségére világít rá, egy illúzióból való kiábrándulás folyamatát segít látnunk. A szép reményekkel induló Jalava a magyarokat a finn identitás „továbbfejlesztése” érdekében, mintaként kívánta megismerni. A magyar elitről, annak konzervativizmusáról és antidemokratizmusáról, valamint a parasztság elhanyagoltságáról, rossz élet- és munkakörülményeiről szerzett tapasztalatai azonban sokkal haladóbb szellemű, svéd mintájú finn polgári identitását erősítették meg. A lerombolt előítéletek helyébe azonban könyvében újabbakat épít. A nyitó tanulmány, Voigt Vilmos munkája szintén egy könyvet elemez (26–39.). Egy a 16–17. században élt brit utazó nemes, John Barclay latin nyelvű korabeli „európai etnológia”-ját, az 1614-ben publikált *Icon Animorumot* tanulmányozza.

Bíró Anna: Huon-öböli fej- és mellészek. Bíró Lajos gyűjteménye 1. / Head and Chest Ornaments from Huon Gulf. Lajos Bíró's Collection 1. by Anna Bíró. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 19. / Catalogi Musei Ethnographiae 19.) Néprajzi Múzeum – Museum of Ethnography, Budapest, 2013. 245 p.

Vargyas Gábor

A Néprajzi Múzeum tárgykatalógus-sorozatának 19. számaként látott napvilágot Bíró Lajos közel 6000 tárgyat kitevő új-guineai, azon belül is mintegy 2500 darabra rúgó Huon-öböli gyűjteményének – a hat-hét kötetre tervezett sorozat – első leíró katalógusaként a fej- és mellészek bemutatását tartalmazó kötet. Bíró Lajos az egykori Német-Új-Guineában három nagy területen végzett tartós idejű természetrajzi és néprajzi gyűjtőmunkát: az északkeleti partvidéken (Berlinhafen/Aitape vidéke), az Astrolabe-